

ROMI U INTERKULTURALNOM OKRUŽJU

Neven Hrvatić

Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 37.014.2(497.5-914.99)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 13. 5. 1996.

Romi u Hrvatskoj od doseljenja (Dubrovnik, 1362.), zbog transnacionalnog identiteta, čine povijesnu, autohtonu manjinu. Specifičan plemenski sustav (obitelj, proširena obitelj – vitcha, obiteljska udruga – velika vitcha, plemenska skupina) i gospodarski ustroj uvjetovali su raspršivanje, specijaliziranje i djelomično gubitak nacionalnog identiteta. Znanstveno-istraživački projekt "Genealogija i transfer modela interkulturalizma" kroz empirijsko je istraživanje na stratificiranom uzorku srednjoškolaca u Hrvatskoj ukazao na postojanje stereotipa prema Romima, nizak stupanj prihvaćanja elemenata romske kulture (jezik, umjetnost, povijest, običaji), kao i veliku socijalnu distanciju prema Romima (modificirana Bogardusova skala), što ukazuje na potrebu interkulturalnog odgoja i izobrazbe za sve učenike u Hrvatskoj. Projekti i eksperimentalna provedba Ljetne škole djece Roma u Hrvatskoj i Romske odgojne zajednice, kao inovacijskih oblika u izobrazbi romske djece, te izdavanje listova *Romano akharipe* – Glas Roma i *Nevo drom* – Novi put, početak je prema konceptualizaciji hrvatskog modela odgoja i izobrazbe za Rome. Ustroj specifičnog školskog sustava za Rome ima značajnu ulogu u formiranju i strukturiranju romske nacionalne zajednice u interkulturalnom okružju u Hrvatskoj.

POLAZIŠTA

Romi u Europi i Hrvatskoj, zbog svoje rasprostranjenosti i transnacionalnog identiteta, čine posebnu, povijesnu, autohtonu manjinu. Nakon tisuću godina i mnogostruko više kilometara daleko od pradomovine Indije, migracijski procesi uvjetovali su značajne posljedice za romski narod: očuvanje, u gotovo svakoj sredini, vlastitog načina života, tradicijskih i kulturnih vrijednosti, ali i procese prilagodbe lokalnom socijalnom i vjerskom okružju. Dva su karakteristična oblika suživota oblikovala suvremeni položaj Roma – ako su živjeli u razmjerno izoliranom, zasebnom ruralnom (ili suburbanom) naselju, očuvali su samosvijest (nacionalnu i kulturnu), no uz permanentno zaostajanje i siro-

maštvo u odnosu na okružje. U slučajevima gdje su živjeli zajedno ili izmiješani s većinskim lokalnim pučanstvom s vremenom su gubili odrednice nacionalnog identiteta, kroz asimilacijske procese, ali i značajno poboljšali životni standard. Tijekom prošlosti Rome su često pratili nepovjerenje, odbojnost, različite vrste diskriminacijskog odnosa i stradanja, ponajprije kao neprijeporni stav okoline, a ne kao odraz romske nepoćudnosti, tradicionalnog načina života ili mentaliteta. Činjenica je, ipak, da su i sami Romi pridonosili stvaranju predrasuda zadovoljavajući se povremenim kontaktima s ostalim pučanstvom, naravnim načinom života i čuvajući svoje nacionalno (plemensko) jedinstvo. Redovito se zaboravlja kako danas u Indiji živi oko 35 milijuna potomaka praromskog naroda, kao plemenske skupine Gadulija, Bandžari, Lohar, gotovo istim načinom života (putujući kovači, glazbenici, trgovci posuđem) Roma koje poznaje povijest seoba. U susretu s brojnim kulturama Romi su tijekom migracija usvajali elemente karakteristične za sredinu u kojoj su duže boravili, ali i istodobno obogaćivali i razvijali zanatska umijeća (kovački, potkivački i kotlarski zanat, obrada metala, izrada drvenih prizvoda) i umjetničke (glazbene, plesne) forme. Suvremene plemenske skupine Roma,¹ iako se razlikuju prema jeziku – dijalektu, običajima veže zajedničko podrijetlo, tradicijske i kulturne odrednice i iskonska želja za slobodom.

DOSELJENJE ROMA

Malo je povijesnih činjenica koje izriekom govore o podrijetlu i početku seoba Roma. I sami su Romi izoliranošću i različitim preuzetim elementima jezika, folkloru, običaja i legendi pridonosili izvjesnoj konfuziji među istraživačima sve do 18. i prve polovice 19. stoljeća. Prema povijesno-komparativnim i lingvističkim studijama (D. Kenrick, F. Mikolšić) može se potvrditi kako Romi potječu iz sjeverozapadne Indije (Kafirstan, Dardistan), područja oko rijeke Gangesa, a temeljni pokretači romskih migracija bili su vanjske invazije i unutarnji socijalni sustav kasti nazvan "Verna" (Bhalla, 1994, 48). Početak seoba zabilježili su perzijski pjesnik Firduzi 420. godine i arapski povjesničar Hamza, koji Rome opisuju kao potomke plemena Lura, a uz pjevanje i sviranje bave se kovačkim i zlatarskim zanatima (Lindra, 1995). Povijesno-lingvistička rekonstrukcija seoba Rome locira na područje Afganistana, Perzije, gdje najveći dio plemena dolazi u Tursku, prelazi Bospor i dolazi u Europu (u vremenu od 10. do 13. stoljeća). A već u 14. stoljeću Romi se pojavljuju u Hrvatskoj. Prvi pisani dokument (trgovački spis) u kojem se spominju Romi potječe iz 1362. godine – Dubrovnik (Monumenta Ragusina, III, 1895. godina). Desetak godina kasnije, 1373. godine (Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba V., 1885. godina), spominju se Romi u Zagrebu, kao trgovci i mesari (obitelj Franciskus) (Petrović, 1975). Znakovito je kako brojne romske skupine u Europi i Hrvatskoj već početkom 15. stoljeća imaju propusnice s preporukom, po-

1

Naziv "Romi" koristi se kao zajedničko ime za sve pripadnike različitih plemenskih skupina, rase-ljene po cijelom svijetu, a koje imaju zajedničko podrijetlo (Indija) i odrednice nacionalnog identite-ta, bez obzira na povijesne i lokalne nazive: Cigani, Gypsies, Gitani, Sinti...

kroviteljska pisma – *litteras promotorias*, kao pismo kralja Sigismunda iz 1423. godine,² koje pokazuje kako su Romi imali određeni pravni dignitet, plemenske vođe različitih (preuzetih) naziva, kao i sudsku vlast nad suplemenicima. U srednjem vijeku romsko pučanstvo u Hrvatskoj vezano je za gradove (Dubrovnik – 130 Roma, Zagreb – oko 50 Roma), 1497. godine u Puli djeluje svećenik Dominik – Ciganin, a 1500. spominju se Romi u blizini Šibenika (Petrović, 1976). Romi, u to vrijeme, pripadaju srednjem ili nižem gradskom sloju te kao ravnopravna skupina žive s ostalim pučanstvom. O stvarnom položaju i broju Roma tijekom 16. i 17. stoljeća malo je podataka, no kao i u Europi, nastoji im se ograničiti kretanje, a optužuju ih za krađe, prevare, svade i sukobe. U Međimurju se Romi spominju 1688. godine, kada je u Legradu (administrativno dijelom Međimurja) kršteno dijete ciganskog vojvode Ivana, a u 18. stoljeću međimurski feudalci dozvoljavaju doseljavanje Roma – Koritara (Taradi, 1990). O položaju Roma na području carevine Austrije upućuju uredbice carice Marije Terezije iz 1761. i 1767. godine, te uredba cara Josipa II. iz 1783. godine (odnose se na dio hrvatskog područja koje je bilo u sastavu carevine Austrije). Prema prvoj uredbi iz 1761. godine regulirana su prava i obveze Roma, a druga Romima određuje strogu zabranu čergarenja, skitnje i svakog nomadskog kretanja. Uredba cara Josipa II. regulira ustroj svakodnevnog života Roma. Uz zabranu nomadskog seljenja (osim na sajmove), Romi moraju prihvatiti seosku nošnju, službeni jezik (za služenje ciganskim bit će kažnjeni s 24 batine), kućni broj u naseljima, a daje im se pravo bavljenja kovačkim zanatom i glazbom (Matasović, 1928). Statistički podaci o broju Roma u razdoblju od 1781. do 1783. za slavonske i srijemske županije pokazuju nastavak unutarnjih migracija.

Tablica 1

Broj romskog stanovništva u slavonskim i srijemskim županijama 1781.-1783.

ŽUPANIJA	BROJ ROMA		
	1781.	1782.	1783.
virovitička	648	622	-
križevačka	102	26	-
požeška	166	156	186
srijemska	407	416	471
UKUPNO	1323	1220	657

2

"Mi, Sigismund ... kralj Ugarske, Češke, Dalmacije, Hrvatske i drugih krajeva, ... Naš vjerni Ladislav, vojvoda Cigana i drugih koji ovise o njemu ponizno su nas zamolili da im ukažemo našu posebnu blagonaklonost. Svidjelo nam se da uslišamo njihovu smjernu molbu i da im ne odbijemo ovo pismo. Prema tome, ako spomenuti Ladislav i njegov narod dođu u neko mjesto našeg carstva, u grad ili u selo, Mi vam preporučamo da im pokažete da ste nam vjerni. Vi ćete ih štiti na svaki način, tako da vojvoda Ladislav i Cigani, njegovi podanici, mogu boraviti unutar vaših zidina, a da im se ne dogodi nikakvo zlo. Ako bi se među njima našla neka pijanica, i ako bi se zbio neki nemio događaj, nije važno kakav, Mi želimo i strogo naređujemo da jedini vojvoda Ladislav ima tada pravo da kažnjava ili osobađa krivnje isključivši sve vas..." *Litteras promotorias*, 1423. godina (Clébert, 1967., 48-49).

Velike romske skupine dolaze u Hrvatsku u 19. stoljeću iz Rumunjske (1855. godine ukinuto je ropstvo Roma u Rumunjskoj), a preko Mađarske. Pripadaju plemenskoj skupini Koritara, a naseljavaju područje Međimurja i Podravine. Govore *ljimba d bjaš*, jedan od Vlah-dijalekata romskog jezika, kojim govore Romi u Rumunjskoj, zapadnoj Ukrajini, južnoj Poljskoj, Slovačkoj, Mađarskoj i istočnoj Austriji (Hancock, 1994). Uz već prisutne Kalderaše i Lovare, Koritari čine jezgru današnjeg romskog pučanstva u Hrvatskoj. Posljednja su značajnija migracijska kretanja – doseljenja Roma u Hrvatsku – iz Makedonije, Kosova i Bosne i Hercegovine, kada dolaze skupine Gurbeta, Arlija i Čergara, koji su danas koncentrirani u gradovima (Zagreb, Rijeka, Pula) (Hrvatić, 1995a). Znakovito je kako su Romi nakon dolaska u Hrvatsku korektno primljeni i uspješno se prilagodili prilikama na koje su naišli, no to je uvjetovalo i proces asimilacije kroz osobna imena i prihvaćanje načina života sredine. Prvi Romi koji su došli u Hrvatsku nisu se održali kao zasebna zajednica, ali su daljnje seobe uvjetovale stalnu nazočnost romskih skupina na području Hrvatske. Za dio Roma u Hrvatskoj nije, dakle, primarno očuvanje nacionalnog identiteta (i kulture, tradicije, običaja i jezika), već ponovno otkrivanje.

ROMSKI PLEMENSKI I GOSPODARSKI SUSTAV

Za razumijevanje položaja Roma u pojedinim državama i u odnosu na lokalno pučanstvo potrebno je poznavanje specifičnog plemenskog i gospodarskog sustava. Upravo je pleme (ne umanjujući važnost obitelji kao temeljne socijalne jedinice) karakteristična forma za Rome. Nomadski način života uvjetovao je snažan osjećaj pripadanja Romima, koji bez obzira na raspršenost čine prilično homogenu cjelinu. Plemenska zajednica povezana je srodničkim vezama, običajnim i jezičnim korpusom, a i gospodarskim interesom. Iako se pojedine plemenske skupine razlikuju po broju i ustroju, središnja je sastavnica za većinu karakteristična (Barthélémy, 1990):

1. obitelj (primarna), a pandan je *čerga* (pokrivena kola), dom za romsku obitelj – otac, majka i mlađa djeca;
2. proširena obitelj (familija) – *vitča*, srodnička zajednica od nekoliko obitelji (braća s obiteljima);
3. obiteljska udruga, velika *vitča*, obično ima nekoliko desetaka članova i zajedničkog pretka po kojemu se naziva. Prezimena su ista, bez obzira na odlaske pojedinih članova iz velike vitche ili prostornu raspršenost;
4. plemenska skupina – sastoji se od dvije ili više velikih *vitcha*, a može brojiti od desetak do više stotina čergi. Obično priznaje vlast plemenskog vođe (kao u Lovara, Kalderaša). Rijetko duže egzistira u ovom obliku ako je mobilna, zbog organizacijskih poteškoća i gospodarskih razloga (obavljanje zanatskih poslova na nekom području).

Romi koji žive u naseljima donekle se razlikuju od nomada (u Hrvatskoj su Romi uglavnom stacionirani, uz povremene, sezonske odlaske), no elementi ustroja postoje i danas. Najbolji primjer je Međimurje, gdje Romi žive u četrnaest satelitskih naselja prema srodničkim pravilima, a broj se kreće od nekoliko desetaka do više stotina stanovnika (Trnovec – najveće naselje; 687 Roma). Podjela Roma prema plemenskim skupinama, a analogno i prema zanimanjima, prevladava, što je i povijesni utjecaj sustava kasti u pradomovini Indiji. Zanati su osnovna gospodarska djelatnost koja je održala Rome tijekom seoba, a umijeće se prenosilo u okviru obitelji i plemena. Najrašireniji romski zanat je kovački (s raznim varijantama), a tradicionalno se bave trgovinom (konji), obradom drva i posebno glazbom i plesom. Romske žene često su prošile, a poznate su gatalačke vještine i prikupljanje sekundarnih sirovina. Ako su zanati presudni za gospodarsko održanje Roma, važno je istaknuti kako je obavljanje poslova uvjetovalo i raspršivanje plemenskih skupina, budući da su potrebe pojedinih sela i gradova bile ograničene, a potraga za poslom stalna. Neke skupine, koje su se specijalizirale za određena zanimanja i prihvatile sjedilački način života, kroz stalnu su interakciju s lokalnim pučanstvom gotovo potpuno izgubile odrednice nacionalnog identiteta, uključujući i poznavanje romskog jezika (zajednica Roma u Pitomači – do 1200 Roma).

ROMSKA OBITELJ I NACIONALNI IDENTITET

Struktura nastajanja i funkcioniranja romske obitelji povezana je s praindijском tradicijom, prihvaćenim arhetipskim ponašanjima od naroda uz koje su duže obitavali, originalnim elementima kao rezultata seoba te suvremenim odnosima. Za formiranje (nastajanje) romske obitelji postojala su dva, već prevladana, načina: kupnja (razmjena) i otmica djevojke, ali sve više kroz simbolički aspekt. Kroz obiteljske odnose regulira se status u plemenu, a srodnici su povezani bez obzira na dislociranost. Uloga žene, majke u obitelji posebno je važna, budući da je njezina zadaća odgoj djece, uz mnoštvo drugih gospodarskih i kućnih poslova. Ženin položaj često je marginaliziran, što uvjetuje stvarne i psihičke probleme u funkcioniranju obitelji (Adelantado, 1992, 10-11). Romska obitelj ima svoje specifičnosti, kao i posebnu važnost u očuvanju (i formiranju) romskog nacionalnog identiteta u Hrvatskoj. Kroz temeljne funkcije romske obitelji – biološku (sigurnost), odgojnu, gospodarsku, kohezivsku (povezanost) i kulturalnu (društveno-kulturna) – odvija se proces oblikovanja nacionalnog identiteta Roma (posebno je važna kulturalna funkcija), budući da drugi (institucionalni) činitelji nisu postojali ili nisu djelovali.

Iako žive na području Hrvatske više od šest stoljeća, tek u dijalogu s hrvatskim nacionalnim identitetom u multietničkoj zajednici, Romi mogu očekivati oblikovanje nacionalnog (manjinskog) identiteta. Proces neće biti jednoznačan i kratak, budući da za formiranje nacionalne samosvijesti Roma u Hrvatskoj nedostaje jedinstveni, prihvaćeni sadržaj u oznakama nacionalnog identiteta: imenu, svjetonazoru, povijesnim simbolima, kulturnim obilježjima i jeziku (Hidro-

vich, 1995). Uloga interkulturalnog odgoja i izobrazbe za djecu Rome može u oblikovanju nacionalnog identiteta imati odlučujuće značenje.

Shema 1

ROMI U EUROPI I POSEBNOSTI POLOŽAJA ROMA U HRVATSKOJ

Romi u Europi – njihov ukupan broj se, prema procjenama Vijeća Europe, kreće od 7 do 8,5 milijuna (Liégeois, 1994, 34) – čine povijesnu manjinu transnacionalnog identiteta. U kontinuitetu odnosa ne-Roma prema Romima dominantna su dva pristupa: odbacivanje ili asimilacija. Zajedničke odrednice položaja Roma u Europi (uz postojanje razlika u pojedinim državama) proizlaze iz činjenice da Romi nemaju matičnu zemlju (mjesto Indije kao pradomovine nije definirano), pa ni zaštitnih međudržavnih (i međunarodnih) sporazuma.

Status i položaj Roma u Europi uvjetuju:

- seobe i pokretljivost Roma, koji donekle onemogućavaju procese nacionalne afirmacije i socijalne emancipacije;
- izgradnju nacionalnog identiteta prati određena stigmatizacija i nedostatak mogućnosti dostizanja društvene uloge koja Romima pripada;
- latentna (i stvarna) prisutnost ekstremnih mišljenja o rješavanju pitanja Roma asimilacijom ili segregacijom;
- pokretanje ekonomskih migracija Roma nakon političkih promjena u Istočnoj i Srednjoj Europi u zemlje Zapadne Europe;
- pomak prema interkulturalizmu u zakonskoj regulativi, a posebno u odgoju i izobrazbi, kulturni i jezični pluralizam;
- samoorganiziranje Roma kroz nacionalne i međunarodne organizacije utječe na oblikovanje jedinstvenog pristupa, uz uvažavanje državnih i regionalnih posebnosti.

U Republici Hrvatskoj se pitanje Roma otvara nakon demokratskih promjena 1990. godine. Rezultati prijašnjeg zanemarivanja u iskazivanju nacionalne pripadnosti, u odgoju i izobrazbi na romskom jeziku, njegovanju nacionalne kulture, za romsku nacionalnu manjinu imaju trajne posljedice. Već se podaci iz popisa stanovništva (6695 Roma – 1991. godina) dosta razlikuju od procjena Odbora za pastoral Roma, u kojima se navodi broj od 7068 do 13000 Roma³, Vijeća Europe – 30 do 40000 Roma, ili čak do 150000 Roma – podatak Saveza udruženja Roma Hrvatske.

Tablica 2

Broj Roma prema popisu pučanstva 1948.-1991.

GODINA POPISA	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
BROJ ROMA	405	1261	313	1257	3858	6695

Deklarativno osigurana ista prava svih nacionalnih manjina nisu, u prijašnjem razdoblju, pratila za Rome i ostvarenja u političkom djelovanju, kulturi, mediji-ma, izdavačkoj djelatnosti, uporabi jezika i pisma, a posebno u odgoju i izobrazbi. Drugi je problem (koji se proteže do danas) što Romi, iako više od šest stoljeća na tlu Hrvatske, nisu oblikovali i strukturirali svoju nacionalnu zajednicu.

Razlozi su višeznačni:

- razlike između pojedinih romskih skupina znatne su s obzirom na jezičnu, socio-gospodarsku i vjersku pripadnost;
- prostorno stacioniranje i slabljenje tradicionalnog, selilačkog načina života uvjetovalo je promjene u gospodarskom ustroju. Prestaje potreba za pojedini-m zanatima (sitni kovački i kotlarski poslovi), Romi ostaju bez posla, osiromašuju i odvajaju se;
- suprotan proces asimilacije vezan je za poboljšanje životnog standarda i promjenu zanimanja pojedinih romskih skupina. Romi u gradovima (izvan romskih naselja ili cijela naselja) gotovo u potpunosti gube odrednice nacionalnog identiteta;
- kako je izvorna kultura pradomovine Indije zbog stalne tranzicije doživjela brojne modifikacije, integrativni elementi slabe ili posve nestaju;

3

Odbor za pastoral Roma Hrvatske biskupske konferencije proveo je tijekom 1995. godine istraživanje "Romi u Hrvatskoj", kroz anketiranje 1238 župa u Hrvatskoj. Dobiveni su podaci o prisutnosti Roma u sedam (nad)biskupija i 77 župa, sa 7068 Roma. Ako se uzmu podaci iz sličnog istraživanja Odbora iz 1989. godine, za župe iz kojih nema podataka ili su bile na privremeno okupiranom teritoriju Republike Hrvatske, broj Roma se procjenjuje na gotovo 13000.

– zbog stradanja tijekom prošlosti dio Roma ne želi se izjasniti i identificirati pripadnikom romske nacionalne zajednice;

– Romi su u Hrvatskoj rasprostranjeni na cijelom teritoriju, tako da osim u Međimurju nisu na drugim područjima organizirani i etablirani kao brojnija i prepoznatljiva zajednica.

Osnivanje Stranke Roma Hrvatske, Saveza udruženja Roma Hrvatske 1991. godine i Zajednice Roma Hrvatske 1996. godine (kao i djelovanje vladinih i nevladinih institucija) potaknulo je procese oblikovanja romske nacionalne zajednice. Početak rješavanja problema stanovanja i urbanizacije naselja, zdravstvene i socijalne zaštite, zapošljavanja, kulturne prezentacije, specifičnih oblika odgoja i izobrazbe, utječe i na Rome i na okružje. Romi, kao autohtona nacionalna zajednica u Hrvatskoj, nastoje dostići postignuća ostalih nacionalnih i etničkih zajednica ili manjina u svim segmentima života. Uz organiziranje prvih specifičnih oblika odgoja i izobrazbe za romsku djecu (Ljetna škola djece Roma 1994.-1996., Romska odgojna zajednica 1995. i 1996., Romska ljetna škola 1996.), pokrenut je prvi romski list u Hrvatskoj, Glas Roma – *Romano akharipe*, 1994. godine od Saveza udruženja Roma Hrvatske, kao i interkulturalni list Odbora za pastoral Roma Hrvatske biskupske konferencije, *Nevo drom* – Novi put, 1996. godine.

Prihvatanje Roma u Hrvatskoj kao integralnog dijela društva dio je procesa koji pretpostavlja reguliranje i poštivanje ljudskih i manjinskih prava, kao i izobrazbu temeljenu na interkulturalizmu i demokratskim vrijednostima. Jedna od određujućih pretpostavki budućeg položaja romske nacionalne zajednice u Hrvatskoj jest i konceptualizacija interkulturalnog modela odgoja i izobrazbe romske djece u Hrvatskoj.

ROMI U INTERKULTURALNOM OKRUŽJU⁴

Jedan od zadataka znanstveno-istraživačkog projekta "Genealogija i transfer modela interkulturalizma" jest istraživanje svjetskih i nacionalnih (hrvatskih) iskustava u multikulturalnim /interkulturalnim politikama u izobrazbi. Budući da su osiguranje i unapređivanje prava nacionalnih manjina u Hrvatskoj konstanta u pristupu, u što pripada i pravo na izobrazbu na vlastitom jeziku i pismu prema posebnim programima u kojima je naglašena povijest i kultura manjine, proučavanje genealogije modela interkulturalizma i transfera između znans-tvenih teorija i programa interkulturalnog odgoja ima iznimnu važnost u projektu. Posebno je to značajno za Rome u Hrvatskoj, čiji položaj zbog transnacionalnog identiteta ima neke zajedničke karakteristike u europskom miljeu, ali i različitosti uvjetovane lokalnim socio-kulturnim ustrojem.

Empirijska analiza i prosudba multikulturalnih stavova srednjoškolskih učenika u Hrvatskoj, u ovom dijelu, ima za cilj utvrditi postojanje, intenzitet i smjer is-

4

Rezultati znanstveno-istraživačkog projekta "Genealogija i transfer modela interkulturalizma".

kazivanja nekih kulturalnih karakteristika mladih (prema Romima) te sposobnost recepcije multikulturalnih sadržaja. Pošli smo od pretpostavke postojanja razmjerno samostalne strukture interkulturalnih predispozicija ispitanika izraženih u stupnju socijalne distancije (kontinuitet od bliskih, intimnih odnosa preko ravnodušnih, do udaljenih, neprijateljskih) prema nacionalnim i etničkim skupinama (uključujući Rome). Kao nezavisne varijable uzete su neke socio-demografske karakteristike ispitanika: spol, dob, razred, tip naselja u kojem bivaju roditelji, nacionalna, religijska i regionalna pripadnost, školska sprema i zanimanje oca, stupanj željene izobrazbe, vrsta škole i uspjeh u nastavi. Zavisne varijable u istraživanju jesu stavovi (stereotipi) u smislu karakteristika kulture respondenata prema Romima, stupanj prihvaćanja elemenata kulture Roma s kojima su ispitanici u izravnoj ili neizravnoj vezi, izražen interesom za poznavanjem jezika, umjetnosti, povijesti i običaja Roma te postojanje interkulturalnih predispozicija ispitanika izraženih u stupnju socijalne distancije prema Romima i drugim nacionalnim i etničkim skupinama. Empirijsko istraživanje realizirano je na stratificiranom uzorku od 2712 ispitanika, učenika srednjih škola (19 gradova i 26 škola), gdje se vodilo računa o ravnomjernoj zastupljenosti ispitanika s obzirom na razred, vrstu škole i regionalnu pripadnost.

Postojanje stereotipa (opće prihvaćenih mišljenja) o Romima, koji se često stvaraju bez osobnog iskustva i razloga, prisutno je u većine ispitanika – pozitivni i negativni stereotipi. U ispitivanju stereotipa i interesa primijenjena je Likertova skala od tri (pet) stupnja intenziteta, a ispitanicima je ponuđen niz od četiri "pozitivna" i četiri "negativna" pojma koji označavaju neke od karakteristika Roma.

Tablica 3
Postojanje stereotipa – Romi

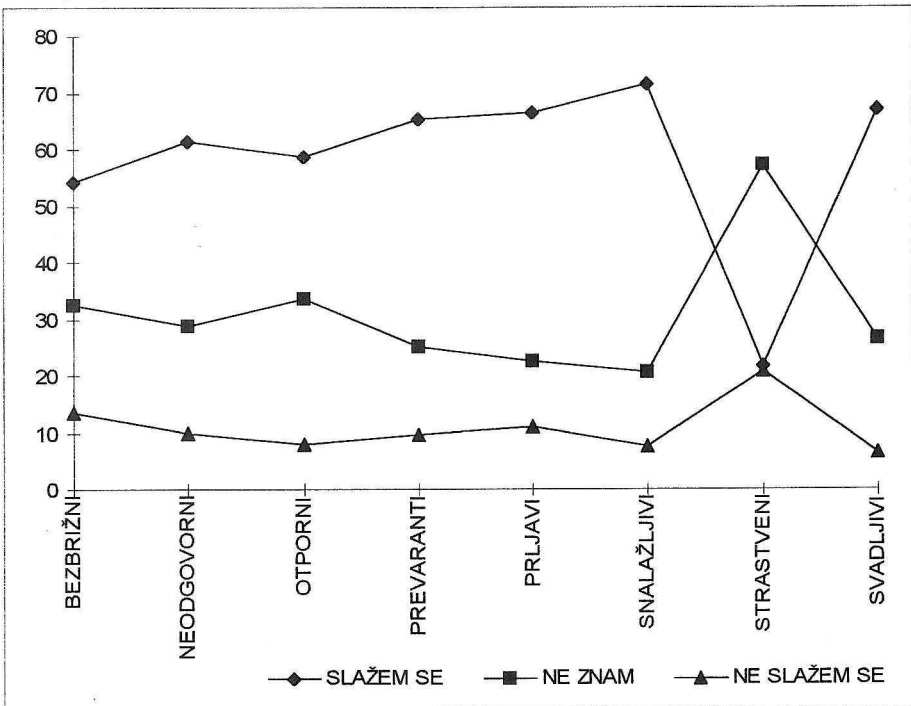
TVRDNJA ROMI SU:	NE ZNAM, NISAM O TOME RAZMIŠLJAO		
	SLAŽEM SE		NE SLAŽEM SE
1. BEZBRIŽNI	54,1	32,3	13,6
2. NEODGOVORNI	61,5	28,6	9,9
3. OTPORNI	58,7	33,4	7,9
4. PREVARANTI	65,4	25,1	9,5
5. PRLJAVI	66,6	22,4	11,0
6. SNALAŽLJIVI	71,6	20,7	7,7
7. STRASTVENI	21,8	57,3	20,9
8. SVADLJIVI	67,0	26,6	6,4

N=2675 POZITIVNI STEREOTIPI (+) = BEZBRIŽNI, OTPORNI, SNALAŽLJIVI, STRASTVENI
NEGATIVNI STEREOTIPI (-) = NEODGOVORNI, PREVARANTI, PRLJAVI, SVADLJIVI

Negativni stereotipi izraženi su u većem postotku, osim kod tvrdnje "Romi su snalažljivi", gdje se čak 71,6% ispitanika složilo s konstatacijom. Postojanje

stereotipa prema Romima može biti rezultat manjih kontakata s Romima (regionalna pripadnost nije utjecala na formiranje stereotipa), ali i usvojenih obrazaca kojim se Romi opisuju i karakteriziraju tijekom povijesti, u književnim djelima, kroz površno i jednostrano prikazivanje njihova načina života i kulture, kao i generaliziranja pojedinih slučajeva. Nazočnost stereotipa prema Romima ukazuje i na postojanje jednostavne "sive" slike koju ispitanici imaju, gdje izrazito ne dominiraju pozitivna ili negativna općeprihvaćena mišljenja.

Graf 1
Postojanje stereotipa – Romi

Stupanj prihvaćanja elemenata kulture Roma izražen kroz interes za poznavanjem jezika, umjetnosti, povijesti i običaja Roma, pokazuje izrazito malo zanimanje učenika za Rome.

Tablica 4a
Poznavanje jezika Roma – spol

SPOL	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
ŽENSKI	5,4	7,9	12,6	19,8	54,3
MUŠKI	2,8	3,2	12,8	18,1	63,1
UKUPNO	112 – 4,2	153 – 5,7	342 – 12,7	512 – 19,0	1573 – 58,4

N=2692, hi kv.=46,6001 (značajan), P=0,01, C=0,1304, Kor.C=0,1733

Tablica 4b
Poznavanje jezika Roma – vrsta škole

VRSTA ŠKOLE	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
GIMNAZIJE	5,5	6,6	9,7	20,1	58,1
STRUČNE, TEHNIČKE I UMJETNIČKE ŠKOLE	3,9	5,9	13,8	18,4	58,0
OBRTNIČKE I INDUSTRIJSKE ŠKOLE	2,0	3,2	16,3	18,3	60,1

hi kv.=31,8918 (značajan), P=0,01, C=0,1082, Kor.C=0,1336

Tablica 4c
Poznavanje jezika Roma – regionalna pripadnost

REGIONALNA PRIPADNOST	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
PODRAVSKO-BILOGORSKA	5,4	8,8	16,9	17,7	51,7
MEĐIMURJE	2,6	0,0	16,2	26,5	54,7
SLAVONIJA	3,6	6,6	7,9	16,9	65,0
ZAGREB	2,5	6,1	3,0	8,8	9,6
BANOVINA-KORDUN	0,0	0,0	19,0	22,8	58,2
ISTRA	5,2	6,0	11,2	19,9	57,6
DALMACIJA	4,0	4,5	11,4	18,6	61,5

hi kv.=56,6974 (značajan), P=0,01, C=0,1501, Kor.C=0,1641

Za poznavanje romskog jezika (*romani chib*) ne postoji veći interes (58,4% ispitanika uopće ne zanima njegovo poznavanje). Romi u Hrvatskoj govore uglavnom hrvatski jezik i jedan od dijalekata romskog. *Romani chib* pojavljuje se vrlo rijetko u sredstvima javnog priopćavanja te samo u romskom listu *Romano akharipe* – Glas Roma i interkulturalnom listu *Nevo drom* – Novi put, koji su namijenjeni i učenicima Romima. Romski jezik ima više različitih dijalekata, što smanjuje mogućnost komunikacije između romskih skupina i otežava standardizaciju jezika, nužnog uvjeta za nastavu, korištenje u tisku i medijima (uz varijante *romani chiba*, dio Roma u Hrvatskoj – Međimurje, Podravina, Moslavina, govori dijalekt *ljimba d bjaš* koji se znatno razlikuje od *romani chiba*).

Razlike u interesu za poznavanjem jezika Roma pokazuju se u odnosu na spol ispitanika, vrsu škole i regionalnu pripadnost. Veći interes pokazuju učenice, učenici gimnazija u odnosu na učenike tehničkih i obrtničkih škola; prema regionalnoj pripadnosti najmanji interes je u učenika iz Banovine i Korduna (Si-

sak, Petrinja, Karlovac) i Zagreba. Vrlo je mali interes iskazan u Međimurju (regija – županija u kojoj su Romi apsolutno najzastupljeniji) – 2,6%, dok je najveći interes pokazan u Podravini (područje gdje su Romi integrirani, ali i gdje je dio Roma izgubio odrednice nacionalnog identiteta).

Tablica 5a
Poznavanje umjetnosti Roma – spol

SPOL	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
ŽENSKI	17,6	14,7	17,8	18,6	31,3
MUŠKI	5,9	9,2	19,0	17,5	48,4
UKUPNO	326-12,1	326-12,1	493-18,4	485-18,1	1055-39,3

N=2685, hi kv.=143,2074 (značajan), P=0,01, C=0,2250, Kor. C=0,2990

Tablica 5b
Poznavanje umjetnosti Roma – razred

RAZRED	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
PRVI	11,1	11,6	19,9	16,4	41,0
DRUGI	11,3	11,6	20,0	19,0	38,0
TREĆI	11,8	13,1	17,1	15,1	42,9
ČETVRTI	14,6	12,3	16,1	22,4	34,6

hi kv.=26,8123 (značajan), P=0,01, C=0,0994, Kor. C=0,1152

Tablica 5c
Poznavanje umjetnosti Roma – regionalna pripadnost

REGIONALNA PRIPADNOST	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
PODRAVSKO-BILOGORSKA	16,9	16,0	19,9	16,3	30,8
MEĐIMURJE	9,6	12,2	14,8	26,1	37,4
SLAVONIJA	7,9	11,2	13,7	18,8	48,3
ZAGREB	11,1	11,9	17,2	19,1	40,7
BANOVINA-KORDUN	6,5	7,8	26,0	20,8	39,0
ISTRA	15,3	11,9	18,1	18,8	35,9
DALMACIJA	9,8	11,4	18,4	13,8	46,5

hi kv.=65,0306 (značajan), P=0,01, C=0,1607, Kor. C=0,1757

Sličan je trend prisutan kod ostalih elemenata romske kulture, iako je pokazan veći interes nego za poznavanjem jezika. Tijekom školovanja, a posebno u

medijima, više je prezentirano područje romske umjetnosti (glazba, ples – flamenco), povijesnih događaja (seobe, život i stradanja Roma) te običaja (ritualna vjenčanja, gatanje, vjerovanja), što je moglo utjecati i na pokazani interes.

Tablica 6a
Poznavanje povijesti Roma – spol

SPOL	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
ŽENSKI	18,1	19,0	15,9	17,1	29,9
MUŠKI	8,4	10,0	18,2	19,1	44,3
UKUPNO	366-13,6	397-14,8	456-17,0	485-18,0	985-26,6

N=2689, hi kv.=124,2899 (značajan), P=0,01, C=0,2102, Kor. C=0,2793

Tablica 6b
Poznavanje povijesti Roma – vrsta škole

VRSTA ŠKOLE	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
GIMNAZIJE	16,2	19,2	14,2	19,0	31,4
STRUČNE, TEHNIČKE I UMJETNIČKE ŠKOLE	12,8	12,9	18,2	16,8	39,3
OBRTNIČKE I INDUSTRIJSKE ŠKOLE	10,3	10,1	19,6	19,0	40,9

hi kv. 54,4739 (značajan), P=0,01, C=0,1409, Kor. C=0,1740

Tablica 6c
Poznavanje povijesti Roma – regionalna pripadnost

REGIONALNA PRIPADNOST	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
PODRAVSKO-BILOGORSKA	19,6	13,6	20,2	15,1	31,6
MEĐIMURJE	15,5	13,8	17,2	23,3	30,2
SLAVONIJA	12,1	9,1	13,3	22,4	43,2
ZAGREB	12,2	12,7	13,6	15,5	46,0
BANOVINA-KORDUN	12,7	6,3	29,1	17,7	34,2
ISTRA	14,7	19,7	16,3	19,7	29,8
DALMACIJA	11,4	14,9	15,9	14,1	43,8

hi kv.=97,1866 (značajan), P=0,01, C=0,1951, Kor. C=0,2133

Regionalne razlike ukazuju da na stupanj prihvaćanja elemenata kulture Roma utječe integriranost, povezanost i međusobni korektni odnosi Roma i lokalnog pučanstva – primjer Podravine, gdje Romi obavljaju većinom trgovačke poslove, nisu odijeljeni u zasebnim naseljima, djeca polaze i završavaju osnovnu školu.

Tablica 7a
Poznavanje običaja Roma – spol

SPOL	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
ŽENSKI	24,7	20,5	14,1	14,7	26,0
MUŠKI	8,8	11,5	19,7	16,4	43,6
UKUPNO	465-17,3	439-16,3	450-16,7	417-15,5	920-34,2

N=2691, hi kv.=203,8249 (značajan), P=0,01, C=0,2653, Kor. C=0,3526

Tablica 7b
Poznavanje običaja Roma – vrsta škole

VRSTA ŠKOLE	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
GIMNAZIJE	23,5	19,5	13,3	15,9	27,8
STRUČNE, TEHNIČKE I UMJETNIČKE ŠKOLE	14,9	15,2	17,5	14,2	38,3
OBRTNIČKE I INDUSTRIJSKE ŠKOLE	10,5	12,7	21,8	17,8	37,2

hi kv.=88,4012 (značajan), P=0,01, C=0,1783, Kor. C=0,2201

Tablica 7c
Poznavanje običaja Roma – regionalna pripadnost

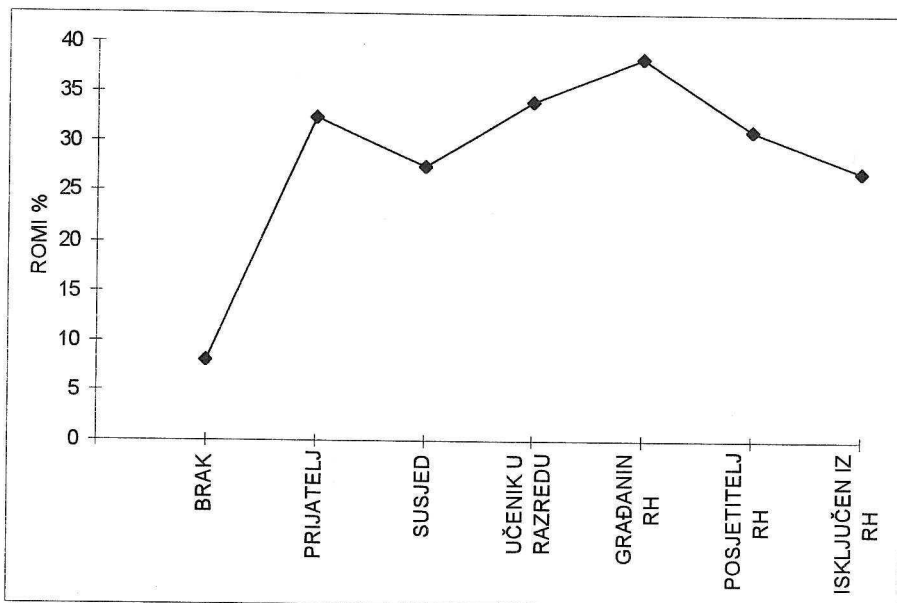
REGIONALNA PRIPADNOST	Jako me zanima	Uglavnom me zanima	Nisam o tome razmišljao	Uglavnom me ne zanima	Uopće me ne zanima
PODRAVSKO-BILOGORSKA	23,2	16,6	18,4	11,1	30,7
MEĐIMURJE	16,4	13,8	19,0	21,6	29,3
SLAVONIJA	14,2	13,3	13,9	14,8	43,6
ZAGREB	16,4	14,4	15,0	15,3	38,9
BANOVINA-KORDUN	3,8	11,4	32,9	25,3	26,6
ISTRA	20,6	19,4	15,3	16,8	27,9
DALMACIJA	15,4	15,4	16,2	12,5	40,6

hi kv.=92,1677 (značajan), P=0,01, C=0,1901, Kor. C=0,2078

Prema ukupnim rezultatima, interes za poznavanje nekih elemenata kulture Roma izrazito je malen (ako uzmemo zajedno kategorije "jako me zanima" i "uglavnom me zanima") i kreće se od 9,9% – jezik, do 33,6% običaji. Romi su neznatno prisutni u javnom životu, u nastavnim programima gotovo da nema sadržaja vezanih za različita područja romske kulture i umjetnosti, u Hrvatskoj nije realizirana nastava na romskom jeziku (osim dopunskih povremenih tečajeva – romska ljetna škola i odgojna zajednica), tako da ni Romi ni okolina nisu motivirani i poticani za upoznavanje i pokazivanje većeg interesa za romsku kulturu.

Postojanje interkulturalnih predispozicija ispitanika izraženo je stupnjem *socijalne distancije*. Na djelomično modificiranoj Bogardusovoj skali iskazana je socijalna distancija prema trinaest etničkih i nacionalnih skupina (Previšić, 1996.). Socijalna distancija prema Romima izrazito je velika, a može biti rezultat više faktora: smanjenih kontakata romskog i neromskog pučanstva, postojanja predrasuda prema Romima (kontakti samo s Romima prošnjacima i preprodavačima – što se vidi i iz stereotipa), a i neznatne zastupljenosti romske kulture i umjetnosti u nastavnim programima i medijima.

Graf 2
Socijalna distancija – Romi

Iako je jedna od potreba, nastala iz uspostavljanja aktivnog odnosa prema interkulturalizmu i interkulturalnoj izobrazbi u Hrvatskoj, osiguravanje i unapređivanje prava nacionalnih manjina, kao i iniciranje programa interkulturalnog odgoja i izobrazbe, rezultati empirijskog dijela istraživanja upućuju nas prema nekoliko komplementarnih pravaca djelovanja. Ako se ograničimo na pitanje

položaja romske nacionalne zajednice u Hrvatskoj, u području odgoja i izobrazbe slijedile bi aktivnosti vezane za:

- dopunu nastavnih programa osnovnih i srednjih škola sadržajima vezanim za kulturu Roma (povijest, zemljopis, likovna i glazbena umjetnost, književnost) za sve učenike, bez obzira na nazočnost i broj učenika Roma u pojedinoj školi ili regiji;
- pokretanje specifičnih oblika odgoja i izobrazbe u školama koje polaze učenici Romi, kako na sadržajnoj razini, kroz modificirane nastavne programe (uvođenje izbornih predmeta – romski jezik i književnost, kultura i povijest Roma), tako i na pronalaženju adekvatnih nastavnih oblika za nastavu u multietničkim skupinama (kooperativno učenje – mogućnost), gdje bi se ostvarivala interakcija i kompenzirala nejednakost u skupini, koja je poglavito u romske djece rezultatom vanjskih utjecaja;
- konceptualizaciju specifičnog školskog sustava za Rome, što bi obuhvatilo iniciranje novih nastavnih oblika, predmeta i pristupa, radi ustroja hrvatskog modela interkulturalne izobrazbe za Rome.

KONCEPTUALNE OSNOVE I MOGUĆNOSTI USTROJA INTERKULTURALNOG ODGOJA I IZOBRAZBE ZA ROME U HRVATSKOJ

Procesi istraživanja, iniciranja i organiziranja pojedinih specifičnih oblika izobrazbe za Rome pokrenuti su u Hrvatskoj nakon demokratskih promjena. Uvažavajući europske inicijative i postignuća⁵ (prema interkulturalnoj izobrazbi), uz konstruktivnu suradnju s romskim skupinama i stvaranja uvjeta za očuvanje romskog jezika i kulture, u Hrvatskoj se provodi više istraživanja i eksperimentalnih provjera specifičnih nastavnih i školskih oblika za romsku djecu. U vremenu od 1994. do 1996. inicirani su sljedeći projekti (programi): Ljetna škola djece Roma u Hrvatskoj, Romska odgojna zajednica i Romska ljetna škola (uz suradnju s Ministarstvom prosvjete).

Ljetna škola djece Roma u Hrvatskoj (organizatori Savez udruženja Roma Hrvatske i Odbor za pastoral Roma – 1994.-1996.) prvi je poseban oblik odgoja i izobrazbe za Rome, a temeljne su mu značajke: očuvanje nacionalnog identiteta i razvoj samosvijesti o pripadanju romskom narodu, upoznavanje po-

5

Jedan od temeljnih konceptualnih dokumenata za ustroj odgoja i izobrazbe u Roma u Europi jest rezolucija Europske unije od 22. svibnja 1989. godine, /89/0153/02, kojom je jasno određena namjera integriranja jezika i kulture Roma – kao dijela europskog naslijeđa starog više od 500 godina – u mjere Europske unije za ostvarivanje zajedništva u izobrazbi. Samo u razdoblju 1993.-1994. pokrenuta je u Europi mreža od 25 inovacijskih projekata iz pet područja odgoja i izobrazbe Roma: srednja izobrazba Roma, škola i učenje za rad (zanimanje), oblici učenja za učenike Rome, nastavni materijali, osposobljavanje mentora i drugih stručnjaka.

vijesti, kulturnih i tradicijskih postignuća romskog naroda, romskog jezika i dijalekata hrvatskih Roma. Kroz tri realizirane ljetne škole izražena je primarno pedagoška svrhovitost, no škola je i primjer i poticaj za ostvarivanje manjinskih prava u odgoju i izobrazbi Roma (prema sličnim polazištima realizirana je Romska ljetna škola 1996. godine – organizator – Zajednica Roma Hrvatske).

Romska odgojna zajednica (organizator – Odbor za pastoral Roma 1995.-1996.) specifičan je oblik interkulturalne, odgojne, vjerske i obrazovne djelatnosti za djecu Rome (i pripadnike drugih nacionalnih i etničkih skupina). Polazište, u funkciji očuvanja nacionalnog identiteta Roma u Hrvatskoj, jest interkulturalni odgoj i izobrazba, uz uvažavanje kulturne posebnosti Roma u pastoralnom djelovanju. Ostvarivanje temeljnih zadataka Romske odgojne zajednice pretpostavlja kontinuitet u realizaciji i veći broj polaznika, a odnosi se na:

- omogućivanje romskoj djeci snalaženje u odnosu s drugim ljudima, doživljaj i prožimanje vlastitih i drukčijih kulturalnih obilježja;
- interkulturalni odgoj i izobrazbu, upoznavanje povijesti, tradicijskih i umjetničkih postignuća romskog naroda kroz povezanost i uzajamni odnos različitih kultura;
- upoznavanje i otkrivanje vjere kroz zajednički život, poštujući vjersku tradiciju Roma i dijalekt *romani chiba* kojim govore;
- stvaralaštvo na romskom jeziku – međusobni utjecaj hrvatske i romske kulture;
- socijalizaciju romske djece, obiteljski i zdravstveni odgoj.

Nakon realizacije eksperimentalnih programa⁵ donekle je zaokružen dostupan i ostvarljiv oblik dopunskih oblika odgoja i izobrazbe za Rome, i sami su Romi potaknuti na veću pozornost prema odgoju svoje djece, a i izdvojena je jezgra stručnjaka za daljnje znanstveno i praktično djelovanje. Konceptualizacija ustroja odgoja i izobrazbe Roma u Hrvatskoj može se sagledati kroz komplementarne aspekte:

- odgoj i izobrazba Roma u redovitom školskom sustavu;
- dopunski oblici odgoja i izobrazbe za romsku djecu i
- specifičan i cjelovit sustav odgoja i izobrazbe za Rome.

Budući da postojeći školski sustav u dovoljnoj mjeri ne uvažava specifične potrebe romske djece, nužne su inovacije. Prolaznost u osnovnoj školi je izrazito niska (Međimurje: do 10% učenika Roma pojedine generacije završava osnovnu školu), a za romsku djecu nije organizirana nastava na romskom jeziku, nisu tiskani udžbenici, početnica, ni uvedeni nastavni predmeti njegovanja nacionalne kulture, kao što ni u školskom sustavu nema učitelja Roma.

Zbog toga su u sadašnjoj (prijelaznoj) fazi posebno važni dopunski oblici odgoja i izobrazbe Roma (ljetne škole i Romske odgojne zajednice) i kontinuirane prezentacije romske kulture (mediji, nastupi romskih folklornih skupina, izlaženje *Romano akharipe* – Glas Roma i *Nevo drom* – Novi put), kao mostova prema ustroju specifičnog sustava odgoja i izobrazbe za Rome u Hrvatskoj. Njihovo postupno uvođenje, uz uvažavanje svjetskih komparativnih iskustava te znanstvenu evaluaciju rezultata istraživanja i projekata, obuhvatilo bi sve segmente sustava.

Definiranje i istraživanje značajnih postupaka i odrednica u pristupu konceptualizacije ustroja sustava odgoja i izobrazbe Roma u Hrvatskoj, može postati središnje područje na putu prema stvarnoj promjeni položaja Roma u interkulturalnom okružju u kojem žive više od šest stoljeća.

ZAKLJUČAK

Upoznajući Rome kao autohtonu nacionalnu zajednicu u Hrvatskoj, kroz genezu koja obuhvaća doseljenje, migracijske procese, povijesne promjene položaja, kao i specifičnosti u obiteljskom, plemenskom i gospodarskom sustavu, možemo uočiti smjernice u oblikovanju odrednica nacionalnog identiteta i postizanja društvene uloge koja Romima pripada. Pristup problemima asimilacije, segregacije i integracije Roma zahtijeva sustavno istraživanje temeljnih parametara: broja, rasprostranjenosti, socijalnog položaja, poštivanja ljudskih i manjinskih prava, kao i mogućnosti transfera teorija i programa interkulturalnog odgoja i izobrazbe, uvažavajući postojanje i sposobnost recepcije multikulturalnih stavova prema Romima. Za romsku nacionalnu zajednicu u Hrvatskoj odlučujuće je, uz poboljšanje socio-gospodarskog položaja, integriranje u sve segmente društva, ali i neprijeporna potreba očuvanja kulture, tradicije i stila života. Interkulturalni odgoj i izobrazba u Hrvatskoj, kao i realiziranje nekih specifičnih nastavnih i školskih oblika za Rome, predstavljaju put prema ustroju hrvatskog modela sustava odgoja i izobrazbe za Rome. Početni rezultati obvezuju i državne institucije i romsku nacionalnu zajednicu na kooperativnost i realnost u pristupu, kako bi hrvatski Romi zadržali nacionalni identitet i ostvarivali manjinska prava, ali i prestali živjeti u getoiziranim, neurbaniziranim naseljima, bez zaposlenja i uz socijalnu pomoć. Svako daljnje improviziranje i nedostatak inicijative ponovno marginalizira Rome, koji u Hrvatskoj, na temelju povijesnih iskustava i zbilje, mogu biti vrijedan i prepoznatljiv dio interkulturalnog okružja.

LITERATURA

- Acton, T. (1974), *Gypsy politics and social change*, London, Routledge and Kegan Paul.
- Acton, T. (1981), *Gypsies*, London, Macdonald.
- Adelantado, A.G. (1992), Living in the shadows, *Patrin*, Amsterdam, 1:10-11.
- Barthélémy, A. (1990), Vocation et Mission des Tsiganes dans le Monde et dans l' Eglise. U: *Peo-*

- ple on the move* (str. 34-61), Vatican, Consilium de Spirituali Migrantium atque Itinerantium Cura.
- Bartosz, A. (1994), *Nie bój się cygana*, Sejny, Pogranicze.
- Bhalla, A. (1994), Seroanthropology of Roma (Gipsies), *Roma*, Chandigarh, 41:48-50.
- Clébert, J.P. (1967), *Cigani*, Zagreb, Stvarnost.
- Clements, L., Thomas, P.A. i Thomas, R. (1996), The Rights of Minorities – A Romany Perspective, *OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights*, Warsaw, 4(4):3-10.
- Godler, Z. (1991), Plurikulturalna realnost i odgoj i obrazovanje za ljudska prava, *Theleme*, Zagreb, 37(3-4):217-225.
- Hancock, I. (1994), The History of the American Hungarian Roma and their Language, *Roma*, Chandigarh, 41:11-19.
- Hrvatić, N. (1994), Multikulturalizam i Romi u Hrvatskoj, *Romano akharipe – Glas Roma*, Zagreb, 1:6-7.
- Hrvatić, N. (1995a), Tko su Romi u Hrvatskoj?, *Romano akharipe – Glas Roma*, Virovitica, 4:6-7.
- Hrvatić, N. (1995b), Prema konceptualizaciji sustava odgoja i izobrazbe za Rome u Hrvatskoj, *Napredak*, Zagreb, 136(4):390-397.
- Hrvatić, N. (1995c), Interkulturalni pristup odgoju i izobrazbi djece Roma u Hrvatskoj. U: Hrvatić N.(ur.), *Odgoj i izobrazba djece Roma u Hrvatskoj* (str. 8-15), Virovitica, Savez udruženja Roma Hrvatske.
- Hrvatić, N. (1996), Interkulturalni odgoj i izobrazba – Romska odgojna zajednica, *Nevo drom – Novi put*, Zagreb, 1:28-29.
- Hydrovich, P. (1995), The right to respect for Gypsy identity and the demands imposed by a multi-ethnic society. U: *IV International Meeting for the Pastoral Care of Gypsies* (separat str. 1-4), Vatican, Pontifical Council for the Pastoral Care of Migrants and Itinerant People.
- Katunarić, V. (1991), Jedan uvod u interkulturalizam, *Theleme*, Zagreb, 37(2):111:132.
- Krausnick, M. (1981), *Die Zigeuner sind da*, Würzburg, Arena.
- Liégeois, J.P. (1987), *Gypsies and Travellers*, Starsbourg, Council of Europe.
- Liégeois, J.P. (1994), *Roma, Tsiganes, Voyageurs*, Strasbourg, Conesil de l'Europe.
- Lindra, G. (1995), A cigányok történetéhez, *Rom som*, Budapest, 2(2):20-21.
- Matasović, J. (1928), *Cigani u doba terezijanstva i jozefinizma*, Zagreb, Narodna starina.
- Mijatović, A. (1994), Osnove ustroja školskoga sustava, Zagreb, Školske novine.
- Ogbu, J.G. (1983), *Minority Education and Caste*, New York, Academic Press.
- Okely, J. (1983), *The Traveller Gypsies*, Cambridge, University Press.
- Perotti, A. (1995), *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*, Zagreb, Educa.
- Petrović, Đ. (1975), Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku. U: *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu XIII sv. I.* (str. 123-145), Beograd, Filozofski fakultet.
- Petrović, Đ. (1976), Društveni položaj Cigana u nekim jugoslovenskim zemljama u XV. i XVI. veku, *Jugoslovenski istorijski časopis*, Beograd, 1-2:45-64.
- Previšić, V. (1987), *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo*, Zagreb, Školske novine.
- Previšić, V. (1992), Alternativne škole: teorijska polazišta i praktični dosezi. U: Ličina, B., Previšić, V. i Vučak, S. (ur.), *Prema slobodnoj školi* (str. 13-19), Zagreb, Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Previšić, V. (1996), Sociodemografske karakteristike srednjoškolaca i socijalna distancija prema nacionalnim i vjerskim skupinama, *Društvena istraživanja*, 5-6: 859-874.

Reiss, C. (1975), *The education of travelling children*, London, Macmillan.

Supek, R. (1968), *Ispitivanje javnog mnijenja*, Zagreb, Naprijed.

Taradi, J. (1990), Dolazak u Međimurje, *Međimurje*, Čakovec, 17:27-28.

Zidarić, V. (1995), Aktualna pitanja obrazovanja Roma u zemljama članicama Europske unije. U: Hrvatić N.(ur.), *Odgoj i izobrazba djece Roma u Hrvatskoj* (str. 76-81), Virovitica, Savez udruženja Roma Hrvatske.

Wood, M.F. (1973), *In the life of romany Gypsy*, London, Routledge and Kegan Paul.

*** (1992), *Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gospodarstava*, Zagreb, Republički zavod za statistiku.

THE ROMANIES IN AN INTERCULTURAL ENVIRONMENT

Neven Hrvatić

Faculty of Philosophy, Zagreb

The Romanies in Croatia have formed a historical autochthonous minority thanks to their transnational identity since the beginning of their settlements (Dubrovnik, 1362). A specific tribal system (family, vitcha-enlarged family, big vitcha-family association, tribe) and economic development have caused dispersion, specialization and partly the loss of national identity. The research project "Genealogy and Transfer of the Intercultural Model" through its empiric research on the stratified sample of secondary-school students directed attention to the existing stereotypes towards the Romanies. Furthermore, a low acceptance level of the elements of the Romany culture (language, art, history, customs) as well as a high level of social distance towards the Romanies (modified Bogardus scale) has been found. The results show the need for intercultural education for all pupils in Croatia. Projects and experimental realization of the Summer School for Romany children in Croatia and the Romany Educational Community are innovative forms in the education of Romany children – together with the edition of Romany bulletin *Romano akharipe* – the Voice of Romanies and *Nevo drom* - the New Way – they are the first steps towards a conceptualization of the Croatian educational model for the Romanies. The establishment of an education system plays an important role in the formation and structuring of the Romany national community within the intercultural environment in Croatia.

DIE ZIGEUNER IN INTERKULTURALER UMGEBUNG

Neven Hrvatić

Philosophische Fakultät, Zagreb

Die Zigeuner (Roma) Kroatiens bilden wegen ihrer transnationalen Identität seit ihrer Zuwanderung (Dubrovnik 1362) eine historische autochthone Minderheit. Die spezifische Stammesstruktur (Familie, Großfamilie – *Vitča*, Sippschaft – große *Vitča*, Stamm) und die Ausübung von Wandergewerben bedingten die Zerstreung der Zigeuner, ihre Spezialisierung und eine teilweise Einbuße der nationalen Identität. Eine stratifizierte Testgruppe kroatischer Mittelschüler wurde am wissenschaftlichen Forschungsprojekt "Genealogie und Transfer des Interkulturalismusmodells" beteiligt. Die Ergebnisse verweisen auf stereotype Einstellungen gegenüber Zigeunern, geringes Interesse an Elementen der Kultur der Zigeuner (Sprache, Kunst, Geschichte, Brauchtum) sowie auf eine große soziale Distanz ihnen gegenüber (modifizierte Bogardus-Skala). All dies macht deutlich, daß interkulturelle Erziehung und Bildung für alle Schüler Kroatiens eine Notwendigkeit darstellt. Einen ersten Ansatz zur Konzeptualisierung des kroatischen Erziehungs- und Bildungsmodells für Zigeuner stellen die experimentelle Sommerschule für Romakinder und das Projekt der Erziehungsgemeinschaft für Roma dar, ferner die Zeitschriften *Romano akharipe* – Stimme der Roma und *Nevo drom* – Der neue Weg. Die Einführung eines spezifischen Schulsystems für Roma spielt eine wichtige Rolle in der Gestaltung und Strukturierung der nationalen Gemeinschaft der Roma im interkulturellen Umfeld Kroatiens.